

# (PLECS)

## D'HISTÒRIA LOCAL

137

Directors: Ramon Arnabat,  
Josep Santesmases  
Compaginació: Natàlia Báscones  
Disseny: Canseixanta  
Tria de novetats: Pineda Vaquer  
ISSN 1130-5150

### CONTINGUTS

EDITORIAL: Els professionals de...	1
TEMES 1: La medicina a la ruralia...	2
TEMES 2: Les conductes d'apotecari...	5
TEMES 3: Veterinaris i salut pública...	8
PATRIMONI: Patrimoni que ens...	11
PERE ANGUERA: LA HISTÒRIA...	12
RESSENYES	13
TRIA DE NOVETATS	14
NOTICIARI	16

**JOAQUIM M. PUIGVERT I SOLÀ.** Director de la Càtedra Martí Casals de Medicina i Salut en l'Àmbit Rural de la Universitat de Girona

## ELS PROFESSIONALS DE LA SALUT EN EL MÓN RURAL CATALÀ: UNA MIRADA HISTÒRICA

La història de les societats rurals no l'ha fet només la pagesia, amb totes les seves clivelles socials interiors. Altres col·lectius, si bé més minoritaris, també han tingut un paper socialment i històricament rellevant. Des de les pàgines dels *Plecs* volem fer un toc d'atenció sobre tres col·lectius professionals relacionats amb la salut en el món rural: els metges, els apotecaris (o farmacèutics) i els manescals (o veterinaris); tots ells tenen els orígens històrics en les èpoques medieval i moderna. Però les bases de la seva formació científica i de la seva pràctica professional van experimentar canvis profunds, de manera molt especial a partir del segle XIX.

La virtut d'aquest monogràfic és –així ho esperem– triangular. En primer lloc, es vol contribuir a desfer el lloc comú que presenta la ruralia com un desert mèdic contra una ciutat que suposadament tindria l'exclusiva dels serveis sanitaris. En segon lloc, es pretén mostrar la necessitat que la història de la medicina, de la farmàcia i de la veterinària dialogui tothora amb la història social, econòmica i institucional del món rural; no debades s'explicita com les universitats locals i els municipis han tingut un paper decisiu per a la consolidació dels oficis relacionats amb la salut humana i animal, per mitjà de les conductes. I en tercer lloc, mostrant el contingut i la missió de l'Espai del Metge i la Salut Rural de Sant Feliu de Guíxols

es vol fer un toc d'atenció sobre la necessitat, científica i patrimonial, de vetllar per la conservació dels documents i els instruments de treball d'aquests professionals.

Amb tot, destaquem-ho amb modèstia, el que s'ofereix en

aquestes pàgines és una mirada parcial al tema i no pas total. Per limitacions d'espai, per exemple, no s'han pogut tractar altres col·lectius sanitaris no menys decisius socialment com els dels barbers-cirurgians, les llevadores o els practicants, els precedents històrics de la infermeria actual. Tampoc, més enllà d'alguna referència esparsa, no s'ha pogut tractar una qüestió tan rellevant en el passat com l'anomenat pluralisme mèdic, és a dir, totes les estratègies que la població activava davant la malaltia (humana i animal) al marge dels professionals de la salut, ja fos

recorrent a les xarxes socials d'amics i familiars, a curanderos i xarlatans o a la religió catòlica amb tota la seva tirallonga de sants guaridors. En qualsevol cas, des de la Càtedra Martí Casals de Medicina i Salut en l'Àmbit Rural de la Universitat de Girona es vol fomentar la recerca i la difusió en totes aquestes direccions, amb l'objectiu de contribuir al desenvolupament de la història social de la medicina i la salut en la línia assenyalada per Mary Lindemann en *Medicine and Society in Early Modern Europe* (1999); és a dir, una història no centrada en les «grans biografies» i en les mirades internalistes, sinó amb voluntat de situar la salut en el context més ampli de la història social, econòmica, cultural i política. ■

Classe d'alumnes de la facultat de medicina de Barcelona. Entre ells hi ha el Dr. Casals, metge rural de la Vall d'Aro (el tercer de la fila de dalt). 1922-1923. IPEC núm. 0046. Font: Família Casals-Caus.



# temes-1)

**ALFONS ZARZOSO.** Museu d'Història de la Medicina de Catalunya

## LA MEDICINA A LA RURALIA CATALANA CONTEMPORÀNIA

La literatura contemporània proporciona un bon nombre de relats a partir dels quals ens podem formar una idea aproximada de les condicions laborals del metge rural, com també del fet de perdre la salut en el món rural. El 1945, per exemple, a la població sevillana de Dos Hermanas, va veure la llum un llibre que va tenir una notable difusió entre la classe mèdica espanyola, aleshores majoritàriament rural. Es tracta del llibre escrit pel metge Juan M. Lara, *De la vida mèdica rural*. En aquell temps es publicaren altres obres semblants, cosa que mostra l'eficàcia de la literatura com a mitjà de comunicació entre els metges.

En la revisió que fa Lara de la vida del metge rural apareix amb pes propi el pluralisme mèdic, una realitat desagradable als ulls del metge. Davant la malaltia, però, s'accionaven tots els recursos disponibles. En primer lloc hi havia la consulta a familiars i veïns, el recurs a una farmàcia i una teràpèutica tradicionals, lligades a un estret coneixement del medi natural. Per a certs mals existien determinats individus, dotats de manera natural per aconseguir-ne la resolució. Altres personatges també poblaven aquests espais: curanderos i xarlatans, experts negociants en l'ús de la paraula. Igualment es recorria a les múltiples solucions proporciona-

El Dr. Martí Casals, metge rural de la Vall d'Aro, estudiant a la biblioteca de la facultat de medicina de Barcelona. 1922-1923. IPEC núm. 0047. Font: Família Casals-Caus.



des des de l'àmbit de la religió. Era una antropologia de la salut complexa, on les esferes popular, religiosa i científica es barrejaven de manera constant, convivien sempre i sovint generaven conflictes.

El llibre de Lara també destaca alguns dels problemes recurrents en la pràctica mèdica regular a la ruralia espanyola moderna i contemporània. Es tracta de qüestions de difícil resolució, considerades fonamentals des de l'òptica de la medicina regular en la disputa per l'hegemonia en el mercat mèdic rural. La suposada incultura de la població rural, la manca de suport oficial i l'escassa autoritat del metge –derivada de la seva dependència econòmica– haurien contribuït d'aquesta manera a dificultar la consolidació de la medicina regular en àmbit rural.

És un fet que, malgrat la importància de la salut, considerada al llarg de la història com una qüestió prioritària –especialment en determinats moments del cicle vital o bé en el moment de perdre-la o veure-la amenaçada–, la trobada de la població amb el sanador ha tingut un ressò escàs en la redacció de la història social moderna i contemporània de Catalunya.

Es tracta d'una història que es remunta almenys fins al segle XIV, quan la medicina escolàstica creada a les universitats i considerada útil per les autoritats definí uns oficis de la salut humana, encapçalats per la figura del metge i seguits per un conjunt d'experts com ara el cirurgià, l'apotecari o el barber-sagnador. Aquesta estructura professional es consolidà al llarg dels segles, lligada estretament a les formes polítiques dels governs locals, i desenvolupà una gran varietat de formes assistencials que ateniaven un arc social format, sense exclusivitats, pel conjunt de la població.

Durant molts anys ha predominat la idea que aquest tipus de medicina, a causa del seu caràcter assistencial (atenció individualitzada del galenisme), social (limitació dels serveis mèdics als patrimonis benestants), urbà (confinament dels metges a les ciutats) i numèric (escassetat persistent de metges), restava allunyat de la major part de la societat. Alhora, però, hom observà que la medicina galènica s'estenia al conjunt de la població mitjançant diversos instruments, com ara el patronatge (aristocràcia i noblesa), l'assistència domiciliària (burgèsia) i l'assistència benèfica i hospitalària (pobres). Al costat d'aquesta imatge historiogràfica, convé recordar que el sistema tradicional d'ajut als pobres creat a la Catalunya dels segles

XIII i XIV es desenvolupà de manera paral·lela a la medicina escolàstica universitària. Aquest fet dificulta destriar, en l'entramat institucional creat per les autoritats civils i religioses, l'interès desvetllat pel manteniment i la preservació de la salut de la població i el referent a l'assistència pública als pobres. Ha estat ben documentat que la configuració específica dels municipis medievals va permetre estendre els objectius del galenisme mèdic a un major nombre de persones, mitjançant la contractació o conducció de sanadors per part dels consells municipals. Aquest mecanisme, conegut amb el nom de *conductes de comú*, es desenvolupà a partir del segle XIV, arribà al segle XVIII completament consolidat i va gaudir de bona salut a la ruralia catalana fins ben entrat el segle XX. Les conductes signades entre els municipis i els diferents tipus de sanadors van permetre assegurar la presència de professionals de la medicina escolàstica a tot el territori. Aquest fet qüestiona la interpretació historiogràfica esmentada, ja que els sanadors contractats assumien l'obligació de tenir cura de la salut de tota la comunitat i, a més, estaven forçats a dispensar aquesta atenció de forma gratuïta als pobres malalts que no poguessin contribuir o pagar la conducta.

També disposem d'alguns estudis que mostren la persistència i multiplicació dels representants de la medicina regular a la ruralia catalana del segle XVIII. L'exercici de la medicina en viles petites i altres poblacions rurals va esdevenir la sortida professional d'un gran nombre de sanadors. Malgrat les dificultats característiques d'aquesta opció, la pràctica professional al món rural es va veure consolidada en aquest període gràcies a l'extensió del sistema de conducció o contractació municipal que garantia a les poblacions la presència i assistència de manera regular de metges, cirurgians, apotecaris i manescals, alhora que proporcionava a aquests individus un salari i una estimada estabilitat socioeconòmica. D'aquesta manera, la pràctica de la medicina reglada, més enllà de l'eficàcia dels recursos terapèutics emprats i de les diferents formes d'aplicació en funció de la condició social del receptor, no va restar reservada de forma exclusiva a les elits de les ciutats, sinó que mitjançant el mecanisme de les conductes també arribà a la població de l'aleshores predominant món rural. En ambdós casos, a més, formava part del conjunt de recursos –humans, religiosos i màgics– a l'abast de la població per afrontar la malaltia.

Les conductes de servidors públics van restar sota l'esfera jurídica del règim municipal al llarg del període modern. El resultat de la Guerra de Successió es traduí en aquesta matèria en el trasllat de la llei municipal castellana, fet que palesà una conflictivitat constant en tres àmbits: els mecanismes de reproducció de les elits en el poder local, la manca de

transparència en les finances locals i l'apropiació fraudulenta en el moment de fer talles o repartiments. Ha estat ben estudiat que la conducció de metges esdevingué un afer conflictiu en el món rural català. Aquest fet permet evidenciar les lluites d'interessos en moltes poblacions, i consolida una imatge gens idíl·lica de la vida política d'aquelles comunitats rurals. Les notícies obtingudes als registres administratius s'originaren a partir de les peticions o protestes efectuades pels diferents agents socials d'aquelles poblacions. Així, en els memorials que els regidors elevaven a l'Audiència per tal d'obtenir permís per establir, prorrogar o

Carnet de col·legiat del Dr. Josep Vidal, metge de Sant Feliu de Guíxols, en la especialitat de Medicina General.



anul·lar una conducta de metge no hi predominava, sovint, una preocupació per la salut del conjunt de la població, sinó un interès per facilitar una posició i uns ingressos a individus afins. Tampoc els memorials elevats pels veïns (més ben dit, per determinats veïns d'aquelles poblacions) traspaven sempre bones intencions. Les seves protestes contra la imposició de conductes de metge de comú i l'exigència de llibertat d'assistència mèdica ens parlen de l'existència de diferències socials i econòmiques (en aquest cas ben clares a partir de la separació que significava poder ser atès per un metge a títol particular: un distintiu social basat en la fortuna o la major capacitat de poder adquisitiu) i també de l'abandó progressiu de certes pràctiques de solidaritat comunitària entre els diversos grups socials. Els memorials dels metges ens mostren, d'altra banda, l'existència d'un mercat de treball i d'una clientela potencial immersos en un procés de creixement que els feien apetitosos pels seus interessos professionals i econòmics. Es tracta d'escrits de defensa dels seus drets i interessos en casos d'anul·lació, pròrrogues o cobrament de salari de conductes, d'oposició contra la crea-

1

2

5

8

11

12

13

14

16

# temes-1)

ció de conductes i d'exigència del lliure exercici mèdic i de la llibertat dels particulars de triar assistència mèdica. En qualsevol cas, la supervivència professional dels metges en un indret determinat depenia de factors molt diversos, com ara l'habilitat professional (que variava entre l'elogi a l'eficàcia pràctica i l'encert en les curacions i les acusacions sobre la mala pràctica, la manca d'intel·ligència o els defectes físics), l'experiència professional (fonamentada en la distinció entre batxillers sense experiència i metges, doctorats o no, amb una pràctica molt més dilatada), la naturalesa geogràfica, la pertinença a un determinat patró familiar professional, l'establiment d'una política matrimonial específica amb membres de professions afins o de condició social semblant i, de manera destacada, la posició del metge en relació amb l'oligarquia local –bé com a familiar, propietari, creditor, deutor...

La consolidació de l'estat liberal amb un model d'assistència benèfica i sanitària característic al llarg del segle XIX ha començat a rebre més atenció dels historiadors catalans durant els darrers anys. És conegut que aquest model assistencial es fonamentà en dos tipus de prestacions benèfiques: la de règim tancat, als hospitals, sobretot als hospitals provincials fomentats pel nou estat burgès, i la beneficència domiciliària, la responsabilitat de la qual es trobava en l'òrbita dels municipis. Al llarg del segle XIX, el nou ordre burgès intentà ordenar aquesta matèria amb una intensa activitat legislativa, sovint a remolc de la realitat i de les necessitats de la població. Les lleis de beneficència i de sanitat de 1822, 1849 i 1855 i les promulgacions de diferents reglaments executius durant la segona meitat del segle acabaren per condemnar a un paper molt secundari l'assistència benèfica domiciliària. Això no va fer sinó accentuar uns problemes prou evidents ja el segle XVIII i traslladar-los sense solució a altres marcs polítics del segle XX. Aquesta fou una qüestió sense marc legislatiu obligatori, abandonada a les arques municipals, forçada a ser una font constant de conflictivitat. Des de mitjan segle XIX s'intentà garantir a totes les poblacions una assistència sanitària mínima de caràcter benèfic: es crearen els partits mèdics, de diferents classes, per tal d'aconseguir que tots els municipis disposessin de presència mèdica més enllà del volum de la tresoreria municipal. Sense finançament, la vertebració d'una classe mèdica en tot el territori continuà supeditada a l'arbitrarietat contractual municipal, amb la presència contínua de conflictes entre professionals i entre veïns i autoritats. En el context d'un procés d'urbanització creixent, el món rural patí greument les conseqüències d'aquestes polítiques, especialment la manca de perspectives laborals. Durant la segona meitat del segle XIX, la societat

espanyola assistí a nombrosos intents de cohesionar la classe mèdica mitjançant la creació d'associacions i federacions de metges i de metges titulars de partit, a les quals també s'oposaren amb força els defensors de l'exercici lliure de la medicina. Els principals problemes professionals derivats d'aquesta situació ja els hem vist relatats en el llibre de Lara. En el trànsit al segle XX, la societat catalana va experimentar un procés creixent de medicalització. La divisió en partits mèdics va fer arribar la medicina regular arreu del territori. Els problemes de la pràctica professional es van radicalitzar davant la inacció estatal i van facilitar la cohesió dels metges a partir de la seva organització. En aquest període es va produir un procés de vertebració professional a Catalunya que tingué com a cap i casal la ciutat de Barcelona. Aquest procés va tenir lloc en un context on altres dues forces van tenir un paper fonamental: d'una banda, el catalanisme mèdic i, de l'altra, la modernització de la ciència catalana. Les institucions de govern catalanes en aquest període van tenir un paper destacat, malgrat el poc temps de vigència real, en l'arbitri de solucions per a alguns dels problemes sanitaris del país. La influència que aquests fenòmens va tenir en el desenvolupament de la medicina en la ruralia catalana és un altre tema que necessita encara molta investigació.

Les publicacions del Sindicat de Metges de Catalunya (1920-1939) constitueixen una font excel·lent per aproximar-se a les grans qüestions que afectaren la pràctica de la medicina en el món rural català. Es tracta sobretot del *Butlletí del Sindicat de Metges de Catalunya* (1920-37) i de les diverses guies mèdiques publicades els anys 1930. Al *Butlletí* es dona compte de les dificultats existents en matèria de relacions laborals, i de la persistència de problemes com ara el clientelisme, el caciquisme, les lluites fraticides i l'absència d'autoritat. També s'hi observa el desplegament de noves polítiques de classe, com ara l'organització comarcal i la cohesió davant de tres elements fonamentals, la previsió, el consum i l'estalvi, mitjançant la creació de la Mutual Mèdica, la Cooperativa de Consum i la Caixa de Previsió i Crèdit. Es formava així un sistema cooperativista descentralitzat, basat en un funcionament democràtic. Aquestes eines van facilitar també el desenvolupament de les especialitats mèdiques al món rural. Les guies mèdiques mostren, en aquest sentit, no només les xifres de la presència de professionals de la medicina arreu de Catalunya, sinó també el caràcter de l'extensió de les especialitats en funció de la demanda existent. Tanmateix, l'estudi de la medicina catalana en el món rural sota el franquisme constitueix un àmbit encara pendent d'una recerca sistemàtica. ■

**RAMON CLOSAS I MESTRE.** Historiador i membre de la Societat Catalana d'Història de la Farmàcia

## LES CONDUCTES D'APOTECARI. L'EXTINCIÓ D'UN MODEL DE COMERÇ I DE PROFESSIÓ

Quan Ramon Forès (1735-1795), apotecari de l'Espluga de Francolí, un poble de la Conca de Barberà, rebia, a mitjan segle XVIII, la recepta d'un client on manava preparar un compost medicinal que li havia receptat el metge Pau Bertran i Ros, establia amb ell la manera com pagaria el medicament. Li donava dues opcions: pagar al comptat o bé obrir un compte de conducta. En el primer cas, el client entregava la quantitat corresponent, d'acord amb les taxes establertes pel protometge, que fixava el preu de cada compost medicinal. Si el client optava per un sistema de crèdit, l'apotecari prenia el seu llibre de conductes, anotava les dades i acordaven els termes d'aquesta modalitat: el nombre de persones i animals que cobria, la durada del servei i la quota anual a pagar. Més tard, Ramon Forès passava per l'hospital de pobres de l'Espluga i entregava els medicaments que se li havien encarregat. En aquest cas, ja havia establert amb la universitat del poble el servei de visita i preparació de compostos medicinals sense cap cost pel malalt. L'ajuntament ja havia pagat a l'apotecari una quota anual de cinc lliures que cobrien tots els serveis requerits. Aquesta quantitat l'havia aconseguit per recaptació popular, altrament dita *tall*.

Heus aquí tres modalitats amb què Ramon Forès venia els seus productes. La gran majoria dels apotecaris coetanis també s'hi veurien reflectits. Aquesta complexitat comercial ens desperta una pregunta: sempre havien coexistit els tres sistemes? Amb els estudis existents fins al moment, entre els quals destaquem els de Xavier Sorní, Josep Maria Solé o Alfons Zarzoso a Catalunya, i A. Fernández Doctor i L. A. Arcarazo en el cas d'Aragó, podem avançar una resposta: si bé la venda al comptat ha perdurat des de sempre i es manté fins a l'actualitat, els altres dos sistemes, que anomenarem conducta privada i conducta de comú, apareixen i evolucionen en funció de les necessitats del servei i de les condicions econòmiques, demogràfiques i professionals de cada època i lloc.

### El segle XVIII, època de transformacions

Aquests apotecaris sempre havien estat, a banda de professionals del medicament, botiguers. De fet, l'arrel etimològica de la paraula *apotecari* vindria a significar 'botiguer'. Aquest terme ens obre una dimensió de gran importància dels apotecaris des de sempre. Una dimensió que els ha mar-

cat i que en molts casos els va tenir més ocupats que la pròpia de preparar medicaments. Aquests botiguers, entesos en el seu context estricte, vivien de l'oferta i la demanda de cada lloc i cada moment. Depenien dels mateixos requeriments que els qui venien roba, sabates o queviures. Un mercat, entès en el sentit ampli, que al llarg del segle XVIII va viure un punt d'inflexió de gran transcendència.

Un referent molt il·lustratiu i definidor d'aquesta inflexió, encara que no l'únic, el podríem trobar en les conseqüències

Interior de la Farmàcia Ruscalleda, situada al carrer Major de Sant Feliu de Guixols. Font: J. Vicens.



de la Guerra de Successió (1701-1714). La contesa va afeblir encara més una economia ja per si mateixa dèbil, en deixar àmplies zones devastades i una demografia delmada per prop d'un milió de morts. Però van ser justament aquests dos factors negatius els que posteriorment provocarien l'efecte contrari: a partir de la segona dècada del segle XVIII la població, per molt diversos motius, va experimentar un creixement sobtat, que arribà a doblar el creixement vegetatiu natural. Aquest augment de població també comportà un increment de la demanda, que, amb la disminució de la producció de cereals, va propiciar un augment continuat del preu d'aquest producte. Més boques per alimentar al costat de menys blat al mercat. Aquests factors, sumats a repetides sequeres i desastres naturals, portaren a crisis de subsistència periòdiques i a un procés de substitució de conreus, especialment en determinades zones com ara la part sud-est de

1

2

5

8

11

12

13

14

16

# temes-2

Catalunya. La vinya començà a guanyar terreny al cereal, atès que permetia un ús més intensiu del sòl i generava una protoindústria de transformació del vi i un comerç exportador de gran importància.

## La fi de les conductes

Crisi de subsistència, explosió demogràfica i administració centralitzada seran els tres factors bàsics que afectaran de manera directa l'entorn professional i comercial dels apotecaris catalans. I és que les conductes, com a sistema comercial dominant, es justificaven a partir un element demogràfic, una demanda migrada, unit a un mercat de baix nivell econòmic i poc monetitzat, i un reduït nombre de professionals en exercici. És a partir d'aquests indicadors que podem observar com els canvis que hem esbossat anteriorment portaren la progressiva desaparició de les conductes. Situats en plena edat moderna, desgranem el fons de cada un dels factors esmentats. El model professional medieval d'apotecari, integrat per una estructura molt corporativista, amb un sistema formatiu basat en pràctiques a casa d'apotecaris i ancorat en unes farmacopees dels segles XVI i XVII (la *Concordia Pharmacopularum* [1587] del Col·legi d'Apotecaris de Barcelona i la *Pharmacopoea Cathalana sive Antidotarium Barcinonense* de Joan d'Alòs [1686]), es troba en plena crisi i procés de dissolució. I sense por a ser agosarats, podem afirmar que aquesta situació de liquidació d'un model professional no és altra cosa que la translació de la desaparició progressiva, iniciada temps enrere però que en ple segle XVIII es visualitza de forma definitiva, d'uns sistemes i estructures productives medievals. Conseqüentment, es pot deduir que aquest model d'apotecaria, i amb ell el seu sistema de vendes, les conductes, també es va diluint al llarg d'aquest segle. I quan diem diluint, no parlem de desaparició –atès en ple segle XX encara se'n podien trobar– sinó de transformació. Les noves condicions requerien formes i estructures diferents.

Amb la instauració del règim borbònic a Catalunya, la creació d'una administració de caire centralitzat i la introducció progressiva d'idees i actituds il·lustrades, els col·legis d'apotecaris van perdre gran part del seu poder pel que respecta a la concessió de nous títols i la regulació interna del sector en general. Fins i tot en poblacions on s'havia creat col·legi professional propi, com Manresa i Cervera, aquests acabaren reconeixent la progressiva pèrdua d'influència sobre la professió. Ara seran els protometges, nomenats des de l'administració central, i la seva xarxa de lloctinents substituïts, delegats en el territori, els qui examinaran els candidats, san-

cionar i faran visites de control i, en general, imposaran un nou model professional. La conseqüència directa d'aquest fet és el creixement molt accentuat del nombre de titulats. Es trenca el *numerus clausus* pel qual vetllaven els col·legis i això provoca una primera situació de densificació sobtada de farmacèutics al territori.

Però aquest procés s'havia anat gestant temps enrere. Al llarg del segle XVII, tal com ha estudiat Domènec Miquel i Serra, es produeix un primer procés d'expansió de les botigues d'apotecaria seguint un esquema determinat. Quan els principals centres urbans –Barcelona i els caps de vegueria– queden coberts, els apotecaris cerquen mercat a les regions perifèriques d'aquests: l'entorn barceloní i les àrees integrades per les principals vies de comunicació (com ara els camins reials), i també a la línia costanera, especialment el Maresme i l'Empordà.

Posteriorment, al llarg del segle XVIII, aquesta expansió localitzada es transforma en densificació: dels centres urbans, la costa mediterrània i les vies de comunicació, es diversifica vers zones de repoblament, com les planes de Lleida i la Catalunya central, i zones de recent implantació vitícola. Àrees que, en definitiva, experimenten dos fets essencials: augment de població i de nivell econòmic, dos requeriments necessaris perquè un apotecari trobi mercat per cobrir. Tan sols unes àrees molt determinades dels Pirineus van quedar fora d'aquesta dinàmica.

La monetització reduïda de la majoria de la població de què parlàvem anteriorment, especialment al medi rural, va forçar l'establiment d'un sistema de retribucions del servei en espècies. Si bé en cada zona s'utilitzava el producte dominant, en la majoria del territori era el blat el que tenia més acceptació, en ser un producte establert com a unitat de canvi i de compravenda de serveis per l'estabilitat del seu preu i pel predomini dels cereals en l'economia medieval i moderna. També podríem trobar altres sistemes de pagament en espècies de la quota de la conducta, com el sabater que calçava l'apotecari, el pagès que conreava les terres de la seva hisenda, el marxant que el portava a Barcelona en ruc o fins i tot el notari que li redactava testaments, inventaris i altres documents. En absència de moneda, cada un pagava l'annualitat de la conducta segons les seves possibilitats.

Un darrer element que cal destacar, i que remou fortament les bases de les conductes, és el que Llorenç Ferrer qualifica de descens del poder de compra del salari agrícola. Aquest fet comportà que molts aconduïts no poguessin pagar amb regularitat les quotes. El preu del blat feia pujar la quota de la conducta, mentre que la renda disponible es mantenia o baixava. Quan aquests impagaments es genera-

litzen provoquen un alt grau d'endeutament, que va portar molts apotecaris a una situació de fallida: els seus proveïdors, generalment adroguers, també reclamaven el pagament de les espècies que els havien subministrat per elaborar els compostos medicinals. Es produïa així encadenament de fets que normalment acabava als tribunals i amb el tancament de moltes apotecaries.

Heus aquí la suma d'indicadors: l'increment del nombre de professionals, la densificació del territori, l'augment del preu del blat i un endeutament creixent dels aconductats; tot això revela, finalment, que les conductes, com a sistema de venda a crèdit, deixen de ser una modalitat necessària i molts cops possible, ja que perden la seva raó de ser. Havien demostrat ser sistemes no flexibles. Les dites «apotecari aconductat, o bé lladre o bé pelat» o «apotecari aconductat, o bé pobre o condemnat» ens il·lustren de forma molt clara la situació dels apotecaris que al final del segle XVIII encara vivien exclusivament d'aquest mètode. El cicle, del qual trobem les primeres dades en ple segle XIII, entrava en el procés final. La conducta de comú tancada iniciarà un retrocés a favor de la conducta de comú oberta i aquesta, al seu torn, acabarà sent substituïda per la conducta privada. La tendència era clara: la liberalització del sector permetia l'establiment de sistemes comercials privats i la lliure competència entre professionals en una mateixa població.

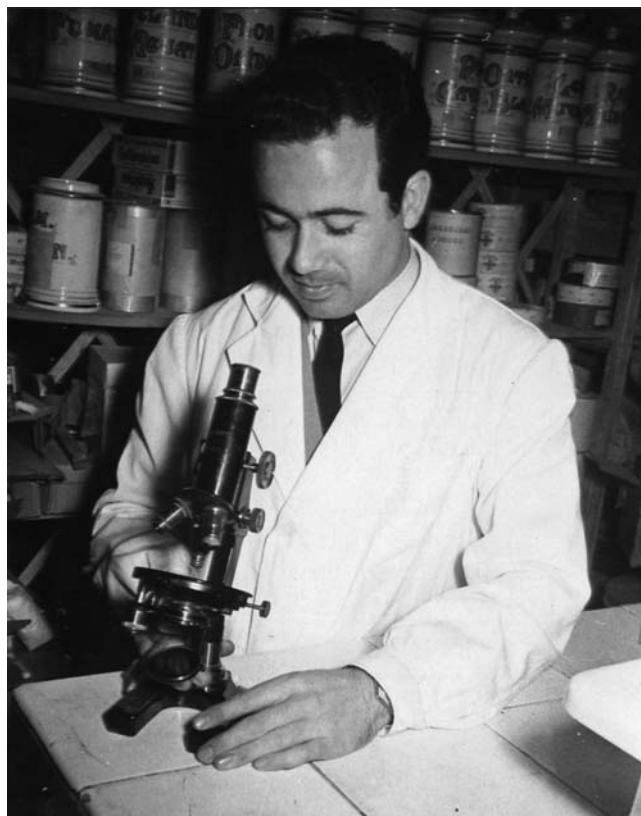
Si, com hem anat veient, el segle XVIII és una època de canvis de tot tipus, significa també –com no podia ser d'altra manera– el temps en què es van concretant les bases del que serà un nou model professional, el del farmacèutic contemporani. Un farmacèutic que, com ja va dir J.L. Gómez Caamaño, poc tindrà a veure amb el seu antecessor apotecari. Entre Ramon Forès, que havia après l'art de preparar medicaments a casa de l'apotecari Fina de Barcelona durant cinc anys, i el seu nét Josep Carulla i Lloret (1787-1842), que estudia farmàcia al recentment creat Col·legi de Sant Victorià, o encara més, el seu besnét Ramon Carulla i Forès (1828-1884), que ja estudia a la nova Facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona, hi ha dos mons que poc tenen a veure en cap dels components científics, professionals i socials.

Tampoc no tenen res a veure els sistemes de venda de serveis dels apotecaris amb els que adquiriran els nous farmacèutics. La desaparició definitiva de modalitats de comerç farmacèutic com la conducta es donarà en les primeres dècades del segle XX. Molts apotecaris de zones vitícoles, com els Carulla de l'Espluga de Francolí, es van veure molt afectats per la greu crisi econòmica que es patí arran de la fil·loxera. Les rendes dels seus clients desapareixien de la nit

al dia. Paral·lelament, el procés d'industrialització general i de la farmàcia en particular acabarà de tancar el cicle. El farmacèutic ja no venia exclusivament els compostos medicinals que ell mateix fabricava. Ara, o bé els fabricava al seu propi laboratori annex, o es transformava en l'expenedor de medicaments fabricats per la indústria química, i aquesta no acceptava sistemes de venda a crèdit del passat. A més, els productes químics, les primeres matèries que els farmacèu-

Carles Ripoll, auxiliar de farmàcia, treballant al laboratori d'anàlisis de la farmàcia Riera, actual farmàcia De La Peña. 1950.

IPEC núm. 0133. Font: Francesc De la Peña



tics transformaven i que havien revolucionat la composició dels medicaments, havien experimentat un increment molt notable de preu. A partir d'ara serien els adroguers, malgrat els farmacèutics, els que liderarien la provisió d'aquests productes. Aquest procés, però, ja s'allunya de l'objectiu d'aquestes pàgines i ha estat intensament estudiat per historiadors com Raul Rodríguez Nozal o Antonio González Bueno, per exemple. ■

1

2

5

8

11

12

13

14

16

# temes-3)

**JOAQUIM M. PUIGVERT I SOLÀ.** Centre de Recerca d'Història Rural-Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona

## VETERINARIS I SALUT PÚBLICA EN EL MÓN RURAL

«Qui de nosaltres hagués pogut imaginar que desapareixien els rossams, i els gossos serien els reis de les visites? Qui hagués cregut que es possessin centenars de clíniques d'animals de companyia, quant vint anys enrere sols hi havia el prestigiós Luera a Barcelona?». Amb aquests punyents interrogants comença Josep Turon el seu llibre *Pinzellades de la vida d'un veterinari rural* (1993). Aquests mots sintetitzen els profunds canvis experimentats per la professió veterinària en les darreres dècades, canvis de tota mena: en les pràctiques professionals, en la clientela, en el perfil social dels veterinaris... Canvis que són el resultat, al seu torn, de les profundes transformacions socials i econòmiques derivades dels processos d'urbanització que ha experimentat Catalunya i del procés de mecanització del camp que va portar a substituir la força de treball dels animals per la dels tractors. Però ens equivocaríem si penséssim que en el passat la professió veterinària no havia experimentat altres canvis i mutacions. En efecte, si resseguim la trajectòria del mateix Josep Turon ens podem adonar que, comptat i debatut, la manera com es formà a la Facultat de Veterinària de Saragossa (1941-1945) i com va exercir la seva professió a Malgrat (1946-1950), Amer (1950-1957) i Blanes (1957-1987) respon a un model de professional que s'anà conformant des de mitjan segle XIX (quan es crearen les escoles de Saragossa, Còrdova i Lleó i s'afegiren a la de Madrid, creada el 1793) fins al 1943, quan les escoles de veterinària assoliren la categoria de facultats universitàries. Ens proposem, doncs, tot resseguint la trajectòria (significativa i representativa) d'un veterinari rural dels anys quaranta i cinquanta del segle XX, establir comparances amb la professió veterinària del segle XIX i començaments del XX. Aquest exercici ens ha de permetre copsar similituds i diferències, així com observar com s'ha anat configurant el veterinari rural contemporani.

### Els orígens socials

Els orígens socials de molts veterinaris estaven en el món rural. Molts eren fills de ferrers o de pagesos, tal com recull el testimoni de Josep Turon quan ens diu que al seu poble, Malgrat de Mar, només van sortir abans d'ell dos veterinaris: «el prestigiós Pau Martí i Freixes, fill d'un ferrer, i en Joan Planes i Ruhí, d'una casa de pagès, tots dos, com jo mateix, de famílies humils, que per a donar-nos carrera es sacrificaren tota la casa [...]». També es refereix a la poca

tradicció de la professió veterinària a la comarca del Maresme, percepció que s'ha de matisar a la llum de les dades de què disposem, segons les quals el 3,32 % dels veterinaris catalans titulats a l'Escola de Veterinària de Saragossa durant els anys 1847-1918 procedia d'aquesta

Escena de treball a la Vall d'Aro, als anys quaranta del segle passat  
Font: J. Nadal, Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols.



comarca, que se situava en el número 10 en el rànquing de comarques pel que fa als orígens geogràfics dels veterinaris: «llavors en aquesta comarca hi havia poc ambient professional. Normalment els veterinaris eren de terra endins, de cases de pagès de tradició i categoria econòmica forta, en què als fadristerns els donaven la carrera com a compensació per la manca de patrimoni, només destinat a l'hereu».

### Els veterinaris titulars

Quan va acabar la carrera, Josep Turon va ser veterinari titular interí del partit veterinari de Malgrat i es va presentar a oposicions a Madrid per entrar al Cos dels Veterinaris Titulars, amb l'objectiu de poder escollir en el futur places de concurs i oposició. La figura del veterinari titular, recordem-ho, ja es va anar consolidant des de mitjan segle XIX, primer a càrrec dels municipis i després de l'Estat. Comportava importants responsabilitats de salut i higiene



pública com ara la inspecció de carns (des de 1859), de peix, de la indústria d'embotits, dels mercats i de la llet, a més de formar part de les juntes locals de sanitat, vetllar perquè no es propaguessin epidèmies en el bestiar i prevenir de la ràbia els gossos. La pràctica dels veterinaris a favor de la salut pública no sempre va ser afavorida per uns municipis rurals amb pocs recursos, tal com es posa de manifest quan s'observa el retard en la construcció d'escorxadors municipals moderns als pobles petits respecte a les grans ciutats. Deuria ser per això que el Reglamento General de Mataderos de 1918, a més d'establir l'obligatorietat dels municipis de més de dos mil habitants de tenir escorxador, instés els municipis amb menys habitants que es mancomunessin amb els veïns amb la finalitat de construir un escorxador allà on hi hagués més disponibilitat d'aigua i, en igualtat de condicions, al poble més equidistant dels municipis mancomunats. De la falta d'escorxadors en sortia beneficiada, sens dubte, la tan arrelada *institució* de la matança del porc a les cases, si bé el veterinari havia de vetllar per fer la corresponent anàlisi triquinoscòpica.

### Metge de cavalls i vaques

Seguint el testimoni de Josep Turon es comprova com en la seva pràctica professional, com en la de tants altres col·legues de professió, coexisteixen les tasques inherents al càrrec de veterinari titular amb l'exercici lliure de la professió. Com a professional lliure la seva principal font d'ingressos provindria de l'atenció sanitària als cavalls i a les vaques. Tal com ens diu gràficament respecte als primers: «Els cavalls de Malgrat tenien la fama especial d'ésser els millors, els més ben cuidats i ensenyats de la contrada. I realment era un orgull que els pagesos tenien, i en presumien. Els portaven com a éssers privilegiats tant en l'alimentació com en altres aspectes, principalment el sanitari. Qualsevol cosa que li passés al cavall del veí, i tot el barri hi estava present. I no diem el veterinari que no podies ni moure't. Un mal de ventre, cosa freqüent, perquè els afartaven massa, o un mal del dilluns, també pel mateix motiu, eren una tragèdia col·lectiva. Tothom estava pendent de la teva actitud i actuació». En coherència amb la importància que donaven als cavalls els pagesos de Malgrat i de Palafolls, per protegir-se del sinistre de la mort d'una cavalleria organitzaren una mutualitat, la qual també va acordar una *igualta* (o conducta) per a tots els serveis del veterinari. D'aquesta manera, ens diu el testimoni de Josep Turon, amb la conducta «ja podies comptar al cap de l'any amb un sou fix».

A través del testimoni de Josep Turon es pot constatar, així

mateix, com de vegades el veterinari trobava en el ferrer un col·laborador de confiança més que no pas un competidor o intrús: «cal racalcar», afirma, «també la labor de les ferreries en tot el que feia referència a la col·laboració per capar, fer cures, o mirar coixeres. Aquests professionals, molt bregats i entesos en els afers i problemes dels rossams, als primers anys de la professió varen ajudar-me d'una manera desinteressada i positiva en les coses que per la meua inexperiència no podia preveure». Que el nostre testimoni es refereixi a l'expertesa sanitària dels ferrers en matèria de cavalls, paga

Imatge familiar dels masos de la Vall d'Aro als anys quaranta del segle passat. Font: J. Nadal, Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols.



la pena comentar-ho, no ens ha de resultar de cap manera estrany. En efecte, fins el 1851 va ser possible accedir a la professió de manescal (associada a la tasca de ferrar els cavalls) a través de la formació gremial i l'examen per passantia. Al començament del segle XX, el 1906, a Catalunya coexistien els 482 flamants veterinaris formats en les escoles de veterinària i els 86 manescals-ferradors, col·lectiu que ja estava en claríssima regressió i vies d'extinció. De fet, fins ben entrat el segle XX per obtenir el títol de veterinari era condició *sine qua non* aprovar un examen pràctic de forjar

1

2

5

8

11

12

13

14

16

# temes-3) (pat

una ferradura i ferrar un cavall; una vella competència que els veterinaris rurals (contra altres sectors de la professió que maldaven per alliberar-se d'aquesta tasca mecànica que consideraven contrària a l'estatut científic de la professió veterinària) es negaven a perdre per raons de naturalesa més econòmica que altra cosa, tal com es dedueix dels mots del professor de veterinària Juan Antonio Sainz Rozas en el seu manual *Tratado completo del arte de herrar y forjar* (1872): «si bien es cierto que existen algunos veterinarios que viven con lo que producen las igualas no menos lo es que la inmensa mayoría de ellos no podrían subsistir sin las utilidades pecuniarias que les produce el herrado». Dels lligams, ambientals i culturals, entre els nous veterinaris i els ferrers constitueix un testimoni pregon, també, el fet que molts ferrers veiessin en la professió veterinària un camí d'ascens social per als seus fills, com seria el cas, per exemple, de Gaspar Massanella i Fàbrega (veterinari titulat el 1856) i Pere Massanella i Fàbrega (titulat el 1867), que eren fills del ferrer d'Argelaguer i néts d'un ferrer establert a Talaixà des de finals del segle XVIII; o de Pere Danés i Colldecarrera (titulat el 1876), fill d'una família de ferrers establerts a Valldelbac també a finals del segle XVIII; o de Pere Castellà Sagué (titulat el 1908), fill d'un ferrer de Vilobí d'Onyar.

La clínica de les vaques de llet era una altra de les activitats importants del veterinari Turon al Malgrat de finals dels anys quaranta i inicis dels cinquanta, sobretot a mesura que aquestes van anar augmentant en nombre. Aquesta dedicació dels veterinaris a l'atenció sanitària de les vaques i al control sanitari de la llet va ser un dels nous camps professionals de la veterinària oberts a mesura que es va anar incrementant el consum de llet entre la població en el pas del segle XIX al XX. Aquest procés començaria en el món urbà a mitjan segle XIX i passaria després al món rural. El veterinari Pere M. Rossell ho va descriure el 1923 de manera prou diàfana: «És d'una vintena d'anys en aquesta part, que les vaqueries s'han multiplicat d'una manera extraordinària. De primer, quasi totes elles dintre ciutat, després en les afores, i avui

les vaqueries a un volt de Barcelona, es podria dir que es toquen. Pobles on no hi havia una sola vaca de llet, deu o dotze anys enrere, s'hi poden comptar dos o tres cents caps». Seria, doncs, el consum de llet de vaca que provocaria un potent estímul per a la cria de vaques de molt rendiment. L'expansió de l'explotació intensiva i industrial de la vaca lletera incrementà enormement la clientela dels veterinaris, a diferència de la ramaderia extensiva, molt més propensa que fossin els mateixos vaquers, pastors i rabadans els qui aplicaven recursos terapèutics tradicionals i consuetudinaris.

## A tall de cloenda

En definitiva, amb aquest exercici hem pogut copsar com, per comprendre el testimoni professional del veterinari Josep Turon corresponent als anys quaranta i cinquanta del segle passat, és important disposar de perspectiva històrica, és a dir, parar atenció a quan i com, des de mitjan segle XIX, es va anar configurant la professió veterinària contemporània a redós dels canvis socials i econòmics i dels hàbits de consum de la població.

Per altra banda, com a professionals actius en el món rural, els veterinaris, per exercir el seu ofici, han hagut de desplaçar-se per atendre la clientela dispersa en masies i pobles mal comunicats. Primer ho farien emprant el cavall. Després anirien incorporant altres mitjans de transport: Josep Turon explica com primer va emprar una bicicleta Sanromà, després va comprar una moto Guzzi 600 c.c. i tot seguit una moto Montesa Brio 81. El cotxe com a instrument de treball de Josep Turon no arribaria fins al 1965, quan es comprà el mític automòbil Citroën 2C. La tria no va ser estranya: tal com ha recordat recentment André Ricard, quan l'enginyer francès Pierre Joules Boulanger va començar a dissenyar aquest cotxe el 1936 va pensar que, a més de ser barat i funcional, havia de resultar especialment útil per al medi rural; per als pagesos i ramaders, sí, però també per a veterinaris, metges rurals, llevadores i capellans. ■

J. M. PUIGVERT i SOLÀ, «De manescals a veterinaris. Notes per a una sociologia històrica de la professió veterinària», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 17 (2004), p. 729-750.

M. PUMAROLA, «Meat sanitary control in Spain during the XIXth century», en F. DINÇER, *Veterinary medicine historical approaches*, Ankara: Ankara University Press, 2002, p. 259-269.

A. RICARD, *Hitos del diseño. Cien diseños que hicieron época*, Barcelona: Ariel, 2009.

P. M. ROSSELL, *Les vaques i la producció de llet*, Barcelona: Escola Superior d'Agricultura, 1923.

J. A. SAINZ ROJAS, *Tratado completo del arte de herrar y forjar*, Saragossa: Establecimiento Tipográfico de Calisto Ariño, 1879.

C. SANZ EGAÑA, *El matadero público. Construcción, instalación, gobierno*, Barcelona: Revista Veterinaria de España.

J. TURON I PUIG, *Pinzellades de la vida d'un veterinari rural*, Girona: Col·legi Oficial de Veterinaris de la Província de Girona, 1993.

(a esquerra) Infermera a la sala de malalts comuns de l'Hospital de Sant Feliu de Guíxols. Font: Ajuntament Sant Feliu de Guíxols. AMSFG  
(a dreta) Escenificació de consulta dins l'Espai del Metge Rural. Font: MHSFG



**SÍLVIA ALEMANY NADAL, LAURA FRANCÈS SAN MARTÍN.** Museu d'Història de Sant Feliu de Guíxols - Espai del Metge i de la Salut Rural

## PATRIMONI QUE ENS PARLA DE SALUT I MALALTIA EN L'ÀMBIT RURAL

El 2002 el fill del doctor Casals, un metge rural de la zona de la vall d'Aro, va voler llegar a una institució de la vall d'Aro el despatx i l'instrumental mèdic del seu pare: una col·lecció realment completa i impressionant. Finalment és el Museu d'Història de Sant Feliu de Guíxols qui en té cura, mitjançant la creació d'una comunitat de municipis (ajuntaments de Sant Feliu de Guíxols, Castell-Platja d'Aro-S'Agaró i Santa Cristina d'Aro) per a la gestió de l'Espai del Metge i de la Salut Rural i la col·laboració amb altres institucions relacionades amb el món de la medicina.

L'exposició de les col·leccions procedents dels metges, però, no era suficient per explicar el pluralisme assistencial del dispositiu de salut del territori. Ens calia una presentació global i complexa que relacionés el conjunt dels recursos i dels professionals involucrats: els metges i les infermeres, els practicants, els apotecaris i els manescals, els guaridors populars i les pràctiques d'autoatenció o medicina domèstica.

L'espai es va obrir al públic a partir del 2005 a la tercera planta del Monestir, seu del Museu d'Història de Sant Feliu de Guíxols. Les peces es mostraven junt amb escenografies i un audiovisual realitzat a partir d'enregistraments de pacients. Des

de l'inici del projecte s'han anat enregistrant diferents entrevistes en profunditat a, per exemple, remeieres, metges de poble, farmacèutics, antics malalts i pacients, familiars de llevadores, practicants i ajudants de farmàcia, o l'antic escolanet que acompanyava el metge per dur el viàtic als masos.

S'hi mostren peces que procedeixen de l'antic hospital de Sant Feliu de Guíxols (segles XVIII-XX), de la Secció Local de la Creu Roja (segle XX), de la nissaga de farmacèutics Riera-De la Peña, de particulars que han donat estris de medicina casolana i de religiositat popular, i de diferents metges rurals de la zona de la vall d'Aro i les serralades d'Ardenya i les Gavarres. Per la seva amplitud i complexitat, destaca el llegat del doctor Martí Casals Echegaray. Lluny d'una visió que dona per fet que l'actuació del metge era molt limitada, alguns metges rurals, com és el cas del doctor Casals, trepanaven, feien tractaments de col·lapsoteràpia a pacients tuberculosos, amputaven si calia, feien transfusions i anestesiaven amb un dels aparells més moderns de l'època. El primer turisme arribat a la Costa Brava els permetia mantenir contactes i amistats científiques, alhora que introduir avenços en els tractaments.

L'Espai del Metge Rural, a més de promoure la conservació del patrimoni que gestiona, malda per estendre entre la població l'interès per les qüestions relacionades amb la salut, organitzant el cicle de conferències "Salut i Societat", sortides temàtiques o activitats pedagògiques adreçades a les escoles. També col·labora amb la Càtedra Martí Casals de Medicina i Salut en l'Àmbit Rural de la Universitat de Girona en l'organització de cursos d'estiu. Així mateix ha endegat estudis diversos de caràcter interdisciplinari que es troben en vies de publicació. ■

1

2

5

8

11

12

13

14

16

# ressenyas

## PERE ANGUERA: LA HISTÒRIA I LA TERRA

Amb tan sols cinquanta-sis anys i després de patir una llarga malaltia ens ha deixat l'amic i historiador Pere Anguera i Nolla (Reus, 1953-2010). En el transcurs dels seus trenta-sis anys d'historiador ens ha llegat una immensa obra, resultat de llargues i profitoses recerques documentals, que ha deixat una profunda petjada en la historiografia catalana i espanyola del darrer terç del segle XX i el primer decenni del XXI.<sup>1</sup> Una simple consulta a qualsevol dels catàlegs universitaris ens dona més de tres-centes referències de treballs publicats per Pere Anguera, la qual cosa el converteix en un dels historiadors catalans més prolífics. De fet, ja ho era l'any 1992 quan va accedir a la càtedra.

El compromís de Pere Anguera amb la seva ciutat, Reus, i el seu país, Catalunya, n'ha marcat decisivament la trajectòria humana i historiogràfica. La recerca històrica sobre Reus, i l'abundant producció historiogràfica que ha generat, no s'entenen sense el seu compromís cívic i intel·lectual, que el va portar a participar en la lluita per la democràcia durant el franquisme i a dirigir entitats culturals tan emblemàtiques com l'Associació d'Estudis Reusencs o el Centre de Lectura de Reus. El compromís ciutadà anava acompanyat d'un compromís polític, progressista i catalanista, expressat, a més de mitjançant l'obra historiogràfica, amb nombrosos articles publicats a la premsa local i nacional. El seu compromís territorial es va fer evident en mantenir-se com a professor i catedràtic d'Història Contemporània de la Universitat Rovira i Virgili, des d'on va impartir el seu mestratge entre els alumnes i professors. Pere Anguera ha exercit una tasca ingent en allò que sol anomenar-se història local o història comarcal, menyspreada durant molt de temps per determinats àmbits acadèmics, però avui sortosament recuperada per la historiografia del nostre país. De fet, la major part de la història que s'ha fet i que es fa és local, és a dir, reduïda a un àmbit geogràfic determinat, malgrat que a vegades els títols dels llibres no semblen indicar-ho. O, massa sovint, acaben confonent Barcelona amb Catalunya. Però, com insisteix l'historiador Josep Fontana, «la feina de l'historiador no depèn del forat per on es mira, sinó dels ulls que miren», és a dir, no hi ha historiadors locals i historiadors generals, sinó que hi ha bons historiadors i mals historiadors. Pere Anguera ha demostrat amb escreix ser un bon historiador, és a dir, que els seus ulls han estat i són capaços de mirar el passat a través d'un forat petit o gran, sempre amb encert, amb rigorositat històrica.

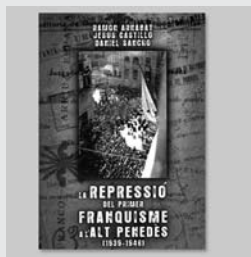


La història local ha demostrat ser una bona eina per tractar aspectes d'història social i cultural i, sobretot, per fer anàlisis de llarga durada (continuïtats i trencaments): els treballs de Pere Anguera en són una bona mostra. Les claus són emmarcar-la correctament, inserir-la en un context més general, analitzar la complexitat i les interrelacions, i mantenir un diàleg comparatiu amb altres estudis generals i locals. El mateix Pere Anguera ha publicat interessants articles de reflexió sobre aquesta qüestió, com ara «La Historia local: una síntesis catalana» (Zamora, 1999) i «Algunas consideraciones sobre la historia local» (Osca, 2001), i va ser director d'aquests *Plects d'Història Local* publicats per *L'Avenç*, entre 1997 i 2000.

Pere Anguera ha publicat en solitari i en col·laboració diversos estudis d'història local que tenen com a trets distintius la metodologia emprada, el rigor en la consulta de les fonts documentals, el tractament globalitzat i la voluntat de dir quelcom en els temes del debat historiogràfic al nostre país. Si anéssim al rovell d'ou inicial de la tasca historiogràfica de Pere Anguera, segurament trobaríem el Reus contemporani, i especialment el segle XIX. Quantes iniciatives, recerques o publicacions no tenen la llavor en aquests estudis minuciosos de la societat, la política, l'urbanisme, les persones, la cultura o l'economia reusenques? Reus ha estat el primer taller historiogràfic de Pere Anguera. ■

RAMON ARNABAT. Professor de la Universitat Rovira i Virgili

1. Un repàs sintètic del conjunt de la trajectòria historiogràfica de Pere Anguera pot veure's en Ramon ARNABAT, «Pere Anguera: panoràmica d'un historiador», *Revista de Catalunya*, núm. 249 (2009), p. 44-52.



R. ARNABAT, J. CASTILLO;  
D. SANCHO

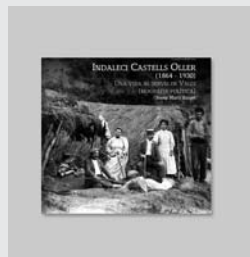
### La repressió del primer franquisme a l'Alt Penedès (1939-1948)

Valls: Cossetània Edicions, 2009,  
424 p., 19 €. Col·lecció El Tinter,  
98

En aquesta obra, el resultat s'adiu al títol ampli, ja que abasta els eixos repressius des de múltiples variants: les detencions de persones, els camps de concentració, els batallons de treballadors i els judicis i les presons, amb les seqüeles que comportaren en alguns casos els afusellaments, després del pas per uns consells de guerra del tot arbitraris. Els autors no descuiden els judicis de responsabilitats polítiques amb repercussions econòmiques, les usurpacions de propietats en forma de requisos, les depuracions de treballadors de l'administració, ni la repressió més sibil·lina però poc estudiada, que afectà les persones rebutjades socialment per un passat familiar de color roig o simplement català. El treball trenca amb els arplecs de llistes publicats sense cap mena d'interpretació ni estudi sistemàtic, censos vàlids però massa incomplets per ser història. El llibre té la virtut de relacionar tot l'aparell repressiu. La munió de quadres, útils per condensar matèria i establir tendències, demostra que el volum de documentació treballat és ampli. La peculiaritat rau també en el fet que en alguns passatges es pot visualitzar la repressió per municipis i és possible apreciar les diferents vares de mesurar que s'aplicaren, des dels nuclis molt durs on va prevaler la venjança fins als durs, però no tant. Altrament, així com hi ha la cara dels represaliats, hauria estat útil veure la dels llorejats, amos i servents que van fer la feina bruta d'enfangar un terreny que volia calor, sol per curar les ferides, i no cara al sol. Seria el rostre d'aquells altres catalans que van acarnissar-se amb la ferida que els corsecava, en alguns casos profunda, buscant la reparació més que la remissió, sense adonar-se que alguns també eren perdedors.

El volum és un pertinent model de treball per a un estudi comarcal, autèntica obra d'equip, encara que alguns fragments portin el segell de l'autor. És un llibre recomanable tant per l'enfocament global com per una interpretació suggeridora que dignifica la ciència històrica.

ANTONI GAVALDA. Universitat Rovira i Virgili



J. MARTÍ BAIGET

### Indaleci Castells Oller (1864-1930). Una vida al servei de Valls (Biografia política)

Valls: Cossetània Edicions i  
Cambra de Comerç, 2010,  
201 p., 18 €

L'estudi sobre la trajectòria d'Indaleci Castells s'emmarca historiogràficament en l'àmbit de les recerques locals que analitzen les connexions clientelars burgeses entre la política municipal i la política espanyola. En aquest sentit, aquesta investigació –que supera el model d'investigació politològica pel que fa al temps social transcorregut entre 1864 i 1930– és significativa perquè constata la relació entre lideratge polític i capacitat d'iniciativa de les elits que endeguen projectes socials que interessin transversalment la ciutadania. Pel que fa al cas vallenc, la constitució de les escoles de formació i la construcció de la Biblioteca Pública de la Mancomunitat en són indicadors significatius. Ambdós exemples palesen un marc d'independència de realització respecte de la política liberal conservadora de Castells i denoten la voluntat d'un projecte de modernització territorial.

D'altra banda, les biografies aportades, pròpies de l'etapa política de l'emprenedor i literat en qüestió, radiografien amb precisió la xarxa d'interessos corporatius i expliciten estratègies d'actuació –el catalanisme– que requereixen monografies individualitzades.

Documentalment –ultra el recurs adient al patrimoni fotogràfic, documental i memorialístic– aquest treball aporta la significativa lletra d'Indaleci Castells adreçada al polític Miquel Colom el 4 maig de 1930. Aquest document exposa la ideologia que caracteritza el mecenatge del corresponsal –el liberalisme– i traça un retrat del (nou) catalanisme republicà formulat per Rovira i Virgili, polític definidor dels paràmetres de la nacionalització cultural, de la qual se sentia partícip, des del vallenquisme, l'impulsor cívic estudiat.

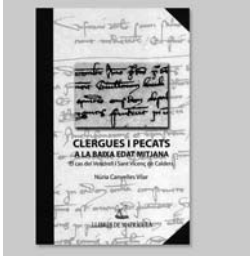
Tot establint el significat ideològic d'adscripcions locals –no localistes–, el treball de Martí Baiget resol l'exposició de les cultures polítiques vallenques existents entre la Restauració i la crisi de la dictadura primoriverista i la contextualització de l'estructura social de la narrativa de Narcís Oller.

XAVIER FERRÉ. Universitat Rovira i Virgili



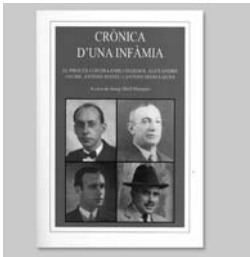
**Col·lectiu**  
**Desafectos (ed.)**  
**La ciutat i la memòria democràtica.**  
**Espais de lluita, repressió i resistència a Barcelona**  
Barcelona: ECOS, 2009, 192 p., 15 €

En aquesta publicació es recullen les diverses intervencions de les jornades La ciutat i la memòria democràtica, en què s'analitzaren diferents aspectes de la gestió pública dels espais de memòria democràtica a Barcelona. Hi trobem diversos anàlisis sobre espais barcelonins, com ara els refugis anti-aeris, la presó de dones de les Corts, la presó Model i el castell de Montjuïc, entre altres, amb l'objectiu de proposar diferents actuacions que permetin recuperar-los enfront dels nombrosos interessos urbanístics que dificulten el procés.



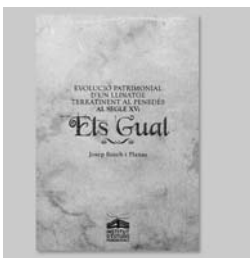
**N. CANYELLES**  
**Clergues i pecats a la baixa edat mitjana.**  
**El cas del Vendrell i Sant Vicenç de Calders**  
Calafell: Llibres de Matricula, 2009. 132 p., 19 €

A través de l'estudi de les visites pastorals del Vendrell i de Sant Vicenç de Calders, aquesta monografia vol donar una visió de la societat d'aquests nuclis del Baix Penedès durant els segles XIV i XV. El llibre segueix dos eixos centrals: en el primer s'analitzen diverses qüestions relacionades amb l'organització de la parròquia, com ara la situació econòmica o el servei pastoral dels rectors, mentre que el segon estudia el compliment de la moral cristiana en ambdues parròquies, tot centrant-se en aspectes com l'incompliment del matrimoni cristià o les activitats lucratives il·lícites.



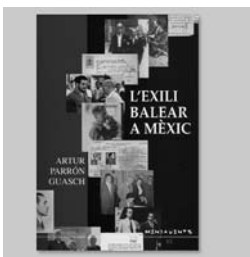
**J. MOLL (cur.)**  
**Crònica d'una infàmia:**  
**El procés contra Emili Darder, Alexandre Jaume, Antoni Mateu i Antoni Maria Ques**  
Palma: Editorial Moll, 2009. 522 p., 33 €

Els republicans mallorquins Emili Darder, Alexandre Jaume, Antoni Mateu i Antoni Maria Ques van ser afusellats l'any 1937, després de l'arribada de les tropes franquistes a Mallorca. En aquesta publicació es recull la documentació corresponent als consells de guerra que van portar aquestes persones a l'execució, documentació que prova que en realitat els processos van ser una farsa i que els executats ja estaven sentenciats per endavant. A més de la transcripció de la documentació, també destaca un apèndix amb breus apunts biogràfics sobre els protagonistes d'aquests judicis.



**J. BOSCH**  
**Evolució patrimonial d'un llinatge terratinent al Penedès al segle XV.**  
**Els Gual**  
Vilafranca del Penedès: Institut d'Estudis Penedesencs, 2009. 118 p., 12 €

Els Gual van ser un important llinatge de pagesos penedesencs benestants durant l'edat mitjana. En aquesta monografia s'estudia l'evolució del seu patrimoni des de finals del segle XIV fins a principis del XVI, amb l'objectiu de mostrar l'efecte de la crisi de la baixa edat mitjana sobre les seves estructures econòmiques i familiars. A partir de diversa documentació notarial, com ara capítols matrimonials, testaments i inventaris post mortem, s'analitza el funcionament de les activitats econòmiques dels Gual, centrades en els seus masos del Penedès, com també l'ascens social de la família durant els segles estudiats.



**A. PARRÓN**  
**L'exili balear a Mèxic**  
Palma: Documenta Balear, 2009. 279 p., 18 €

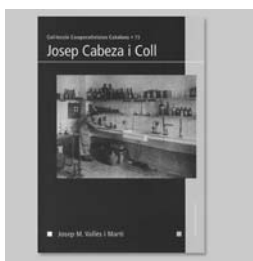
Aquesta monografia té com a objectiu omplir el buit historiogràfic que hi havia sobre l'exili balear posterior a la Guerra Civil, ja que fins ara la recerca només s'havia centrat en l'exili cultural. Després d'analitzar les motivacions que portaren un gran nombre de balears a abandonar les illes durant el franquisme, l'autor fa un repàs a les diferents trajectòries d'una cinquantena d'aquests exiliats, que triaren Mèxic com a destí. Si bé la majoria d'aquestes persones eren anònimes, també trobem informació d'exiliats balears il·lustres, com ara el polític Antoni M. Sbert o l'antropòleg Àngel Palerm.



**M.G. RUBÍ (ed.)**  
**De la revolta a la destrucció: Manresa i la Catalunya central a la Guerra del Francès**

Manresa: Centre d'Estudis del Bages, 2009. 165 p., 18 €

Amb l'objectiu de commemorar el segon centenari de la Guerra del Francès, en aquesta publicació es recullen diferents aportacions historiogràfiques realitzades en els últims anys sobre l'impacte d'aquest conflicte a la Catalunya central. Així doncs, hi trobem textos, entre altres, d'Antoni Moliner, amb una anàlisi de la crema de paper segellat a Manresa com a símbol de l'aixecament contra Napoleó; d'Assumpta Muset, amb un estudi sobre la contesa al peu de Montserrat, i de Maria Gemma Rubí i Lluís Ferran Toledano, amb un article sobre les polítiques de memòria de les batalles del Bruc en el seu primer centenari.



**J.M. VALLÈS I**  
**Josep Cabeza i Coll**

Valls: Cossetània Edicions, 2009. 93 p., 11,30 €

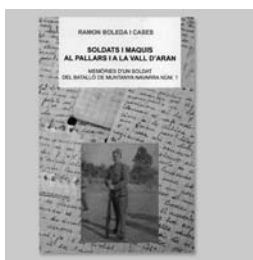
Josep Cabeza fou un dels personatges més importants del cooperativisme de la Conca de Barberà durant el primer terç del segle XX, època en la qual acumulà càrrecs tant al Sindicat Agrícola de l'Espluga com a la Federació Agrícola de la Conca de Barberà, fins arribar a ser alcalde de l'Espluga de Francolí. Farmacèutic de formació, aplicà els seus coneixements durant l'etapa en què fou president de la Junta de Defensa Vinícola per tal de modernitzar el procés d'elaboració del vi. També destacà per la seva vessant d'articulista, una mostra de la qual es pot veure en els annexos d'aquesta monografia.



**G SEGURA (coord.)**  
**III Congrés d'Estudis del Vinalopó. La Comunitat Morisca en el Vinalopó. IV Centenari de l'Expulsió (1609-2009)**

Petrer: Centre d'Estudis Locals del Vinalopó, 2009. 343 p., 25 €

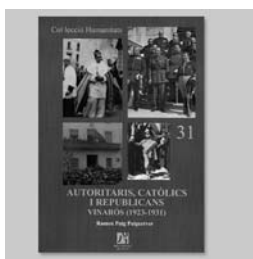
Arran del quart centenari de l'expulsió dels moriscos, el Centre d'Estudis Locals del Vinalopó va fer d'aquest tema l'eix central del seu tercer congrés anual, les aportacions al qual es recullen en aquesta publicació. Entre els textos, que analitzen diferents aspectes de la població morisca en la comarca valenciana del Vinalopó, destaquen articles sobre les comunitats morisques d'Elx, Sax, Asp, Elda, Novelda i, especialment, Crevillent, de la qual s'analitzen la població, l'antroponímia, les transformacions urbanístiques de l'antiga aljama i el cementiri mudèjar trobat al raval.



**R. BOLEDA**  
**Soldats i maquis al Pallars i a la Vall d'Aran. Memòries d'un soldat del Batalló de Muntanya Navarra núm. 1**

Tremp: Garsineu Edicions, 2009. 153 p., 14 €

Gràcies a la tasca de recuperació de la memòria històrica del Pallars que està duent a terme l'Ecomuseu de les Valls d'Aneu s'ha pogut editar aquesta publicació, que recopila els records corresponents al servei militar de l'urgellenc Ramon Boleda. Durant aquest període, Boleda serví al Batalló de Muntanya Navarra núm. 1 entre els anys 1943 i 1945, per la qual cosa ofereix un testimoni de primera mà de l'entrada dels aliats i dels maquis al Pallars i a la Vall d'Aran. En el llibre es combinen textos escrits en els mateixos moments en què van tenir lloc els fets i correspondència també de l'època.



**R. PUIG**  
**Autoritaris, catòlics i republicans. Vinaròs (1923-1931)**

Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I, 2009. 390 p., 15 €

Aquesta monografia mostra, en primer lloc, les causes generals del cop d'estat que va portar la dictadura de Primo de Rivera, per centrar-se posteriorment en les conseqüències de l'alçament del 13 de setembre a Vinaròs, especialment pel que fa a la política municipal i provincial. L'autor analitza igualment la primera neutralització de l'oposició, principalment obrera, a la dictadura i la seva posterior recuperació, i també l'evolució cap a posicions contrarevolucionàries del sector catòlic vinarossenc. L'estudi acaba amb la irrupció de les posicions republicanes a Vinaròs al final de la dictadura.

137

**Consell de redacció:** Victòria Almuni, Joan Busqueta, Josep Casanovas, Narcís Figueras, Antoni Gavalrà, Oriol Granados, Oscar Jané, M. Carme Jiménez, Marina Miquel, Conxita Mir, Vicent Olmos, Lourdes Plans, Joan Peytavi, Joaquim M. Puigvert, Mercè Renom, Pedro Rujula, Enric Saguer, Sebastià Serra, Carles Santacana, Gemma Tribó, Carles Vicente, Francesc Viso.

## 1 Agenda

■ **Exposició itinerant: «La Setmana Tràgica als barris de Barcelona. Motius i fets»**

BARCELONA: CASA DELS ENTREMESOS, DEL 2 AL 15 D'ABRIL; CENTRE CULTURAL LA FARINERA DEL CLOT, DEL 29 D'ABRIL AL 15 DE MAIG; BIBLIOTECA SANT ANTONI – JOAN OLIVER, DEL 25 DE MAIG AL 15 DE JUNY; INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, DEL 17 DE JUNY AL 12 DE JULIOL

■ **Societat Catalana de Genealogia Sigil·lografia, Vexil·logia i Nobiliària**  
SANT CUGAT DEL VALLÈS

Conferència sobre economia rural. 6 D'ABRIL.  
Curs: La genealogia i la informàtica. 7, 14, 21 I 28 D'ABRIL I 5 I 12 DE MAIG.

Curs: Textos llatins medievals. 12, 19 I 26 D'ABRIL I 3, 10 I 17 DE MAIG.

Curs: Paleografia i diplomàtica. 13, 20 I 27 D'ABRIL I 4, 11 I 18 DE MAIG.

Curs: Heràldica. 15, 22, I 29 D'ABRIL I 6, 12 I 20 DE MAIG.

Conferència sobre la història del llibre. 20 DE MAIG.

Curs: La informàtica al servei de la genealogia: el GDS. 2, 9 I 16 DE JUNY.

Conferència sobre la noblesa tarragonina. 14 DE JUNY.

■ **Curs d'egiptologia en memòria de Llorenç Baqués**

SABADELL, DEL 7 D'ABRIL AL 5 DE MAIG. FUNDACIÓ BOSCH I CARDELLACH

■ **Programa Tastets de Patrimoni**

TARRAGONA

Ruta literària del Gaià. 8 D'ABRIL.

Ruta patrimonial: La industrialització a la Sénia. 6 DE MAIG.

Ruta històrica: La Guerra del Francès. 10 DE JUNY.

BIBLIOTECA PÚBLICA DE TARRAGONA, ICE-URV I INSTITUT RAMON MUNTANER, CENTRE D'ESTUDIS DEL GAIÀ, CENTRE D'ESTUDIS SENIENS, L'ARBOÇ ACTHIVAT

■ **VII Trobada d'Entitats i Associacions**

Culturals de l'Antiga Diòcesi de Tortosa. «L'aprofitament dels recursos naturals i la seva gestió patrimonial»

LA SÈNIA, 10 D'ABRIL. CENTRE D'ESTUDIS SENIENS, INSTITUT RAMON MUNTANER, MUSEU COMARCAL DEL MONTSIÀ I UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

■ **Congrés Internacional sobre els Moriscos**  
BARCELONA, ASCÓ I MIRAVET, 16, 17 I 18 D'ABRIL  
AJUNTAMENT D'ASCÓ, UAB – GRUP MANUSCRITS, UMH – ESCOLA D'ETNOGRAFIA DEL MEDITERRANI, MUSEU D'HISTÒRIA DE CATALUNYA, INSTITUT RAMON MUNTANER, INSTITUT D'ESTUDIS DE LA MEDITERRÀNIA, ASSOCIACIÓ CULTURAL LO LLAÛT I CENTRE D'ESTUDIS DE LA RIBERA D'EBRE

■ **Jornades sobre Patrimoni Arqueològic**

ARBECA, 4 I 17 I 24 D'ABRIL. CENTRE D'ESTUDIS DE LES GARRIGUES

■ **Parlem dels barris de la Marina Alta**

BARCELONA

COLÒNIA SANTIVERI. 29 D'ABRIL.

BARRI VELL DEL PORT. 3 DE JUNY.

CENTRE D'ESTUDIS DE MONTJUÏC

■ **Jornada «Els jocs en la història 2010.**

Cultura material i cultura immaterial en el joc»

FIGUERES, 14 I 15 DE MAIG

DEPARTAMENT DE CULTURA I MITJANS DE COMUNICACIÓ DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA, INSTITUT RAMON MUNTANER, FUNDACIÓ MUSEU DEL JOGUET DE CATALUNYA

■ **VI edició del RECERCAT. Jornada de Cultura i Recerca Local dels Territoris de Parla Catalana**  
BADALONA, 22 I 23 DE MAIG. INSTITUT RAMON MUNTANER

■ **I Congrès de Cultura Popular i Tradicional de les Terres de l'Ebre**

TORTOSA, 28, 29 I 30 DE MAIG

DELEGACIÓ DEL GOVERN DE LA GENERALITAT A LES TERRES DE L'EBRE, DEPARTAMENT DE CULTURA I MITJANS DE COMUNICACIÓ, FUNDACIÓ ILERCAVÒNIA FUTUR (FIF), AMB LA COL·LABORACIÓ DEL CONSORCI DEL MUSEU DEL MONTSIÀ, L'INSTITUT RAMON MUNTANER I L'INEFC DE LLEIDA

## 2 Noticiari

Els dies 22 i 23 de maig de 2010 tindrà lloc a Badalona, Capital de la Cultura Catalana 2010, la sisena edició del RECERCAT. Jornada de Cultura i Recerca Local dels Territoris de Parla Catalana. Com en les edicions anteriors, hi haurà una àmplia exposició dels materials dels centres i instituts d'estudis locals i comarcals en un gran envelat instal·lat a la Rambla, es podrà assistir a diferents exposicions i confe-

rències i es lliuraran els premis RECERCAT. Badalona es convertirà en el punt de trobada d'una part important dels agents culturals del territori. És una bona oportunitat per gaudir de la nostra cultura des de la diversitat territorial.

En aquests moments, ja es poden adquirir les monografies dels centres i instituts d'estudis locals i comarcals mitjançant dos portals

de venda a Internet: [www.bestiari.net](http://www.bestiari.net) i [www.llibreriaona.com](http://www.llibreriaona.com). De moment, s'hi poden trobar uns quatre-cents títols, però l'objectiu és continuar treballant perquè l'oferta de publicacions de recerca local i comarcal sigui cada vegada més gran.

Patronat format per:

Amb el suport de: